

ХҒТАР 19.01.11
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-7174-2026-156-3-83-97>

Қазақ медиасындағы ғылыми контенттердің фреймделуі және ғылымды дәріптеу мәселелері

К. Қабылғазина¹, А.Қ. Қыдырханова ^{*2}, А.Т. Дуйшекеева³

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³Жүсіп Баласағын атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бішкек, Қырғызстан

(E-mail: ¹kabylgazina.klara@mail.ru, ²kairatbek.akzh@gmail.com*, ³aina.duishekeeva@knu.kg,)

Аңдатпа. Мақала қазақ медиасында ғылым тақырыбы қалай дәріптеліп жатқанын, ғылыми жаңалықтардың медиа репрезентациясын және оның қоғамдағы ғылыми сауатқа әсерін анықтауға бағытталды. Зерттеу жұмысы сыни дискурс-талдау, фрейминг және контент-талдау комбинациясы бойынша жасалды. Эмпирикалық дереккөз ретінде 2020-2025 жылдар аралығында тәуелсіз және мемлекеттік онлайн басылымдарда жарық көрген 72 медиаконтент іріктеліп алынды. Зерттеуде ғылыми жаңалықтардың медиадискурстағы тіл құралдары мен нарративтерін, мәтіндердің ғылыми деңгейін, контенттегі пікір балансының сақталуын анықтау да ескерілді.

Талдау нәтижесінде ғылым тақырыбындағы контенттің негізгі дереккөзі ретінде мемлекеттік органдардың үлесі едәуір басым болып шықты. Медиамәтіндердің 75%-дан астамы позитив тонда берілген. Ғылыми зерттеу жүргізген ғалымның түсіндірмесі немесе ғылыми ортадағы бағасы материалда кездесе бермейді. Балама пікір, ғылыми жаңалықтың ықтимал тәуекелдері туралы ақпарат сирек қамтылғаны айғақталды. Бұл Қазақстан ғылымы туралы сыңаржақ пікір қалыптастыруға, оны көбіне «ұлттық мақтаныш», «жетістік» фреймдерімен шектеуге себеп болып отыр.

Жүргізілген зерттеу қазақ медиасындағы ғылыми коммуникация саясатын қайта қараудың маңызын ашуға негіз болды. Сондай-ақ редакциялар мен ғылыми орта арасындағы байланысты дамытудың, ғылымды қоғамға түсіндіретін кәсіби бағыт ретінде жолға қоюдың қажеттілігін айғақтады.

Түйін сөздер: ғылыми коммуникация, фрейминг, контент-талдау, ғылыми журналистика, сыни дискурс-талдау.

Түсті: 1.04.2026; Мақұлданды: 27.08.2026; Онлайн қолжетімді: 30. 09. 2026

Кіріспе

Қазақстан ғылымы кейінгі жылдары бірқатар маңызды ғылыми жаңалықпен толығып, зерттеу нәтижелерін әлемдік ғылыми ортаға белсенді ұсына бастады. Мұндай оқиғалардың қазақтілді медиакеңістіктегі репрезентациясы жүйелі зерттелмей жатқанын байқаймыз. Ғылыми нәтижелердің мәнін медиада түсіндіру қоғамның ғылымға деген сеніміне, ғылыми сауат деңгейіне және ғылым саясатына әсер етеді.

Ғылыми жаңалықтарды аудиторияға дұрыс, контексін сақтай отырып ұсыну – ақпараттық міндет қана емес, ұлттық деңгейде стратегиялық маңызды процесс. Егер ғалымдар медиамен тиімді байланыс орнатпаса немесе ғылыми контексін дұрыс ұсынбаса, зерттеу нәтижелері бұрмаланып, қоғамға түсініксіз жетуі мүмкін. Осы зерттеу аясында Қазақстан медиасындағы үш ғылыми жаңалықтың: QazVac вакцинасы; DVC қатерлі ісікке қарсы препараты; селен өндірудің бірегей технологиясының медиадағы репрезентациясы талданды. Зерттеу пәні — осы жаңалықтарға қатысты медиадискурс, қолданылған фреймдер, нарратив құрылымы және ғалымдар мен журналистер арасындағы коммуникациялық тәжірибе. Зерттеудің мақсаты — Қазақстандағы ірі ғылыми жаңалықтардың медиа арқылы аудиторияға қалай жеткізіліп жатқанын, қандай кемшіліктер мен үлгілер бар екенін анықтап, ұлттық ғылыми коммуникация үшін ұсынылатын тиімді модельді әзірлеу.

Зерттеу міндеттері контент-талдау және фрейминг-талдау жүргізуді, медиадискурста қолданылатын тілдік құралдар мен нарративтерді анықтауды, сондай-ақ журналистер мен ғалымдардан алынған сұхбаттар арқылы зерттеу нәтижелерін толықтыруды қамтиды.

Зерттеу барысында мына негізгі сауалдарға жауап ізделді:

- Қазақ медиасында ғылыми жаңалықтар қандай фреймдер арқылы ұсынылады?
- Ғылыми ақпараттың медиадағы репрезентациясында қандай нарративтер мен дискурстық тәсілдер басым?
- Ғылыми материалдардың сапасы мен ғылыми тереңдік деңгейі қандай деңгейде?
- Ғылыми жаңалықтарды ұсынуда қандай дереккөздер басым және ғалымдардың қатысу деңгейі қандай?

Әдебиетке шолу

Ғылыми коммуникация әдебиетінде бұл салаға қатысты ұғымдар (scientific culture, scientific literacy) жиі шатастырылып қолданылып жатады. Ғылыми коммуникация тек ғалымдарды көбірек сөйлеуге шақыру немесе коммуникация саласының бір тармағы емес, ғылым мен қоғам арасындағы мағыналы, жүйелі, екіжақты байланыс орнатуға бағытталған күрделі процесс (Burns et al., 2003). Ғылым мен қоғамның өзара тәуелділігі қазіргі заманда одан әрі күшейіп отыр. Қоғам ғылымды әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі драйвері ретінде қажет етсе, ғылым өз кезегінде қоғам ұсынатын институционалдық қолдауға сүйенеді (He, 2017).

Коронавирус пандемиясы кезінде жарық көрген медиаматериалдарға жүргізілген зерттеулер тек статистикалық ақпарат пен нақты ғылыми мазмұны бар хабарламаларды медиада берудің айырмашылықтарын ашып көрсеткен. Контент мазмұны аудиторияның ақпаратты түсінуіне, шешім қабылдауына айтарлықтай ықпал еткен (Chan et al., 2023). Медиаға контент дайындағанда әдіс-тәсілдерді ғылым саласына қарай бейімдеу де оң нәтиже бергенін зерттеулерден аңғарамыз. Мәселен, техникалық салалар туралы

контент жариялағанда «көбіне ғылыми факт емес, символдармен, рамкалармен түрлі түсте беру» тиімді екені байқалады (Weisenburger, 2025). Ғылыми білімді қоғамға таратуда әлеуметтік желілердің салмағы артып келе жатқанын да ескеру керек. Оның үстіне әр платформаның өзіне тән контент ұсыну пішіні мен аудитория ерекшеліктері де әр қилы. Бұл орайда ғылыми ақпаратты платформаның форматына сай икемдеу үшін пайдаланушылардың ақпаратты тұтыну әдетін, қызығушылығын ескерген жөн. Мұндай тәсілдің теориялық негізі аудиторияны сегментациялау ұғымымен және қажеттілікті қанағаттандыру (Uses and Gratifications) концепциясымен тығыз байланысты (Wind, 1978).

Бұл айырмашылықты Испанияның Сарагоса университетінің зерттеушілерінің еңбегінен де көруге болады. Aiger мен әріптестері әлеуметтік желілердің ғылымды таныту мүмкіндіктерін платформалардың ерекшеліктерімен байланыстыра отырып зерттеген. Олардың талдауынша, физика, математика сияқты салалар YouTube-тегі ұзақ форматты материалдарға икемді болса, биология мен медицинаға қатысты контент Instagram мен TikTok-тағы қысқа әрі визуал форматта тиімді ұсынылады (Aiger et al., 2026).

Әлеуметтік ғылымдарға қатысты контенттерде аудиторияның пікірін білуге, сұрақ қоюына немесе талқылауға мүмкіндік беретін форматтар жиі кездеседі (Kaplan and Haenlein, 2010). Дегенмен ғылыми ақпараттың қабылдануы оның тек мазмұнына байланысты болмайды. Оған ақпараттың қандай ортада ұсынылғаны, тұтынушының ерекшелігі және коммуникацияға қатысушылар арасындағы өзара әрекет те ықпал етеді. Bostrom және Heinen жүргізген зерттеу ақпараттық жүйелердегі мәселелерді шешуде техникалық факторлармен қатар әлеуметтік және ұйымдастырушылық ортаны да ескеру қажеттігін көрсетеді (Bostrom and Heinen, 1977). Осы тұрғыдан алғанда, ғылыми коммуникацияда да ақпаратты жеткізу тәсілі мен оны қабылдайтын ортаның ерекшелігін ескеру маңызды.

Ғылым, саясат және медиа арасындағы ақпарат алмасуда ғылыми мәліметті аудиторияға ұсыну тәсілі де ескерілуі керек. Bert Van Wee мұндай өзара әрекеттестік үшін «storyline» концепциясын алға тартады. Мәселен, академиялық ортада қалыптасқан дәстүрлі құрылым «тақырып – әдіс – нәтиже – қорытынды» тізбегі ғылыми ортаға түсінікті болғанымен, медиа аудиториясын жылдам зеріктіріп алады. Сондықтан ғылыми ақпаратты алдымен негізгі ойды жеткізуден бастап, кейін түсіндірме, қосымша деректермен толықтырған тиімді болып жатады. Осылайша оқырман әуелі ақпараттың не туралы екенін түсініп, одан кейін берілген деректер мен контекст арқылы тақырыпты тереңірек қабылдайды (van Wee, 2025). Бірақ осы зерттеу аясында қазақ медиасында 2020-2025 жылдар аралығында жарияланған 50 материалға контент-талдау жасағанда мұндай реттілік сақталмайтыны байқалды. Ғылыми контенттер ала-құла, арнайы стиль жоқ, жаңалық мазмұнында, көбіне ғалымдардың қатысуынсыз жарияланатыны белгілі болды.

Қазақ медиасындағы ғылыми коммуникация тақырыбын зерттеген профессор Ұ.Есенбекова ғылыми журналистикада пікірталас компоненттерінің әлсіздігі сияқты тенденция байқалатынын анықтаған. Оның зерттеуінше, талдау компоненттері әлсіз болғандықтан, полемикалық дәстүрге нұқсан келіп, ақпараттық жанрдағы материалдар басымдыққа ие болған.

Бұндай тенденция Еуропа медиаларында да байқалған. Францияның Le Monde, Le Figaro,

Liberatio тәрізді ірі басылымдарындағы контенттерді 6 ай таразылаған зерттеушілер мынадай заңдылықты байқаған: ғылыми тақырыптар біркелкі берілмеген; мыңдаған мақаланың 30%-ы денсаулық сақтауға арналған, 20%-ы экология тақырыбында, ал математика, физика, химия сынды жаратылыстану ғылымдары небәрі 3% үлес алған. Зерттеуші Ұ.Есенбекова мұның себебін әлемдегі ақпаратты тұтыну нарығында болып жатқан контентті жеңілдету, оңайлату аспектілерімен түсіндіреді (Есенбекова, 2020).

Ғылыми коммуникация тақырыбындағы тағы бір зерттеуінде Ұ.Есенбекова мен әріптесі Б.Құтым ғылымда медиалану бірнеше деңгейде жүріп жатқанын көрсеткен. Біріншіден, медиа кеңістігінің ғылымға әсері күшейіп келеді. Екіншіден, БАҚ ғылымдағы күрделі заңдылықтарды аудиторияға түсінікті етіп көрсеткісі келіп тым қарабайыр қылып, бұрмалауға жол береді. Содан ғылыми жаңалықтың мәні де, мағынасы да бұзылып көрсетіледі. Үшіншіден, ғылыми ақпараттың цифрлық мультимедиа форматына бейімделуі тұтастай ғылымның трансформациясына бастайтыны сөзсіз. Зерттеушілер бұл олқылықтардың орнын толтыру үшін мемлекеттен жүйелі қолдау қажет екенін айтады (Есенбекова және Құтым, 2020). Бұған біз редакция саясатының маңызын да қосқанды жөн санаймыз.

Бұл жағдай ғылыми коммуникация, ғылымды қазақ медиасында дәріптеу мәселелері қандай фрейммен қалыптасатынын терең түсінуді қажет етеді. Қазақстан кейсінде медиадағы ғылыми коммуникацияның бірізді тетіктерінің қалыптасу үдерісі аяқталмағаны аңғарылады. Себебі 50 контентке талдау кезінде мемлекеттік тапсырыспен орындалған ғылыми еңбек, табысқа жеткен ғылыми жаңалықтардың да медиада дәріптелуінде бірізділік, жүйе байқалмады. Кейінгі жылдары бұл процестің дискурсивтік құрылымы ғылыми негізде талданбағандықтан, қазақ медиасындағы ғалым-журналист-қоғам арасындағы байланысты толық түсінуге кедергі келтіретіні анық. Бұған дейінгі еңбектерде ғылым коммуникациясы тұтас ұғым, процесс ретінде талданғанымен, медиада қандай қыры басым көрсетілетініне қатысты зерттеулер аз. Біз осы мәселені қазақ медиасының мысалында зерттеп көрдік.

Теориялық негіз

Зерттеуде бірнеше теориялық бағыт қатар қолданылды. Фрейминг теориясы ғылыми жаңалықтың медиада қай қырынан көрсетілетінін және қандай ақпараттың негізгі орынға шығатынын анықтауға пайдаланылды. Медиа репрезентация ғылымның және оның өкілдерінің оқырманға қандай бейнеде ұсынылатынын қарастыруға мүмкіндік берді. Ал ғылыми коммуникация теориясы осы мәселелерді ғылым мен қоғам арасындағы ақпарат алмасу тұрғысынан түсіндіруге қолданылды.

Massimiano Bucchi ғылыми ақпараттың қоғамға жетуінде медианың атқаратын қызметіне ерекше мән береді. Оның пікірінше, ғылыми ортаға тән кәсіби тіл медиада көпшілікке түсінікті мазмұнда бейімделеді. Осы процесте медиа ғылым мен қоғам арасындағы байланысты жалғайтын негізгі арналардың біріне айналады. Ғылыми ақпараттың қалай ұсынылғаны оның қабылдануына және ғылым туралы қоғамдық пікірдің қалыптасуына да әсер етеді (Bucchi, 2004).

Ғылыми медиаконтенттерді талдауда фрейминг теориясының орны бөлек. Роберт Энтман медианың шынайылықтың жекелеген қырларын таңдап, соларға басымдық беру арқылы аудиторияның мәселені қабылдауына ықпал ететінін жазады (Entman, 1993). Бұл тәсілді ғылыми жаңалықтарға қолданғанда, ең алдымен, материалда ненің алдыңғы орынға шыққанына назар аударылады. Ғылыми нәтиже жетістік ретінде

көрсетілуі мүмкін, ал кей жағдайда оның технологиялық жаңалығы, ұлттық маңызы немесе ықтимал қаупі басым беріледі.

Медиа репрезентация жөніндегі тұжырымдарында Сюарт Холл оны әлеуметтік мағына беру процесі ретінде қарастырудың маңызын алға тартады. Бұл медианың болған оқиғаны нейтрал позицияда жай ғана ұсына салмайтынын, оны белгілі бір идеологиялық, мәдени не әлеуметтік контекстте қайта құрастыратынын аңғартады. Зерттеушінің көзқарасынша, медиамәтіндер қоғамдағы құбылыстар туралы белгілі бір түсініктер мен образдарды қалыптастырады (Hall, 2021).

Норман Фэйрклоу дискурсты әлеуметтік практиканың ажырамас бөлігі ретінде қарастырып, кез келген тілдік қолданыс қоғамдық құрылымдар мен билік институттарынан бөлек өмір сүрмейтінін негіздейді (Fairclough, 1995). Атап айтқанда, фрейминг арқылы мәтіндегі негізгі ақпараттық фокус айқындалса, медиа репрезентация концепциясы оқырман санасындағы ғылымның образдық бейнесін таразылауға, ал сыни дискурс-талдау тілдік орамдардағы жасырын мағыналарды ашуға мүмкіндік берді.

Ғылыми коммуникацияның нәтижелілігін бағалауда қамту ауқымы, аудиторияның белсенділігі немесе материалды қарау ұзақтығы сияқты метрикалар жиі қолданылатыны белгілі (Weiß et al., 2024). Десе де, бұл жұмыста оқырман реакциясын тікелей өлшеу мақсат етілген жоқ. Басты назар ғылыми жаңалықтардың медиадағы репрезентациялану тәсілдеріне аударылды. Осыған сәйкес, эмпирикалық талдау кезінде контент-талдау, фрейминг-талдау және сыни дискурс-талдау комбинациясына басымдық берілді.

Әдіснама

Зерттеу кезінде сапалық және сандық әдістерді біріктіретін mixed-methods тәсілін қолдандық. Қазақстан ғылымындағы үш ірі ғылыми жаңалық туралы 72 контентті жинадық. Барлығы мына ғылыми тақырыптар бойынша топтастырылды:

1. Күнсұлу Закария командасының жетістігі – QazVac вакцинасы;
2. Бағдәулет Кенжеалиев жетекшілігімен ашылған жаңалық – селен өндіру технологиясы;
3. Дос Сарбасов командасының жаңалығы – қатерлі ісікке қарсы DVC препараты.

Контент жинау кезінде ғылыми жаңалықтардың түрлі жылда жариялануы ескерілді (QazVac – 2020-2021 жылдар, селен алу технологиясы – 2022 жыл, DVC препараты – 2024-2025 жылдар аралығында). Жиналған 72 материалдың ішінде кейбір контенттің мазмұны қайталанған, кейбірі релиз күйінде дәлме-дәл бірнеше медиада қатар жарияланған. Сондықтан жалпы жиыннан 50 контентті іріктеп алдық.

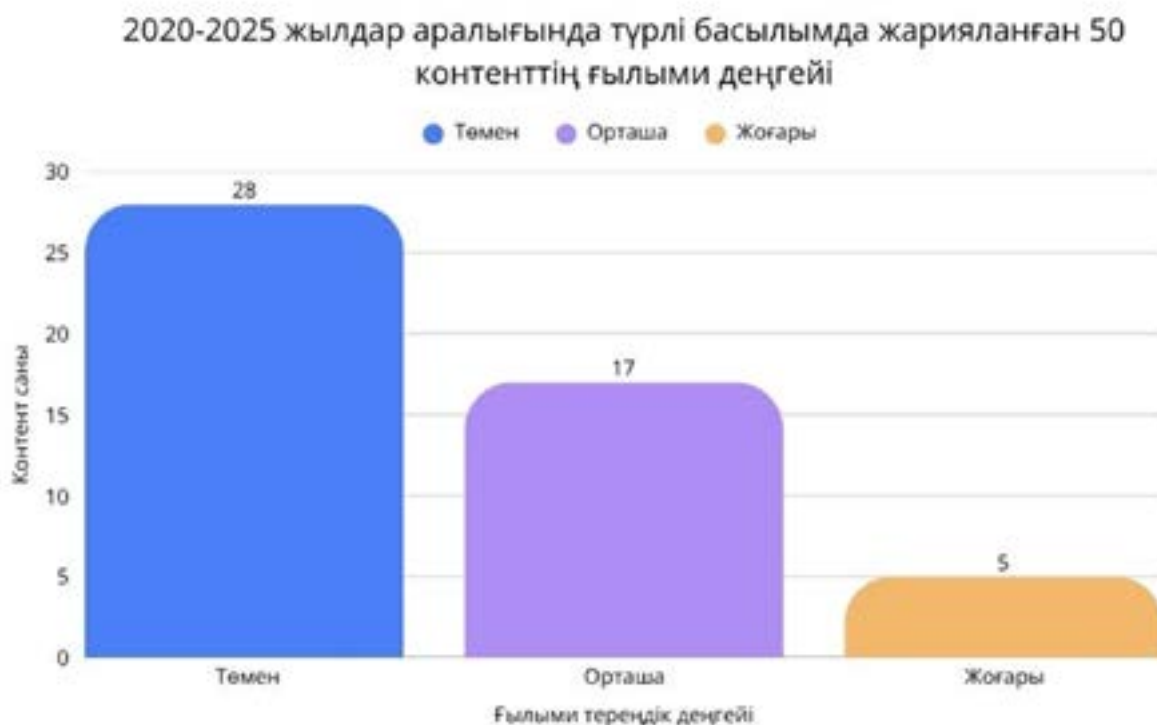
Контент-талдау кезінде әрбір материал мына санаттар бойынша жіктелді: тақырыптық бағыт; ақпараттың дереккөзі (ғалым, мемлекеттік орган, журналист); ғылыми мазмұн деңгейі (жоғары, орташа, төмен); материалдың жанры (жаңалық, талдау, сұхбат), тон (негатив, позитив, нейтрал), дискурс (институционалдық, ғылыми-сыни, идеологиялық). Бұл әдіс ғылыми контенттің құрылымдық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді.

John Mingers пен әріптестері ғылыми білімді бағалау мен жүйелеуде сандық және сапалық көрсеткіштерімен қатар өлшенуге тиіс екенін алға тартады. Яғни ғылыми коммуникацияны бағалауда тек жарияланым саны немесе ақпарат көлемі емес, оның ғылыми тереңдігі, дәлдігі және түсіндірілу деңгейі маңызды екенін меңзейді. Бұл өз кезегіде қазақ медиасындағы ғылыми контентті талдағанда ғылыми тереңдік

категориясын енгізу зерттеудің әдіснамалық негізін күшейтеді (Mingers and Leydesdorff, 2015).

Сондай-ақ осы зерттеу кезінде ғылыми тереңдік деңгейін анықтау мақсатында контенттерді үш деңгейлі шкала бойынша жіктедік. Бұл процесте авторлар ғылыми коммуникация әдебиетіне, ғылыми журналистика стандарттарына сүйенді (Bucchi and Trench, 2021). 50 медиамәтіннің ғылыми мазмұнының толықтығы, зерттеу процесінің сипатталуы, ғылыми механизмдердің түсіндірілуі және дереккөздердің сапасы назарға алынды. Сондай-ақ балама пікір, баланстың сақталуы, ғалымдар, сарапшы мамандар пікірінің қамтылуы да ескерілді. Төмен деңгейге ғылыми мазмұны әлсіз немесе тек ақпараттық сипаттағы материалдар жатқызылды. Орта деңгейдегі материалдарда ғылыми нәтиже туралы ақпарат берілгенімен, зерттеу әдістері мен ғылыми негіз толық ашылмайды, жаңалық ашқан ғалымның біржақты пікірі ғана қамтылады. Ал жоғары деңгейге зерттеу процесі, әдістемесі, ғылыми механизмдер мен нәтижелерге талдау жасалған, сарапшы мамандар пікірі қамтылған, балама зерттеулермен салыстырылған материалдар енгізілді (Сурет 1).

1-сурет. Ғылым тақырыбындағы контенттердің ғылыми тереңдік деңгейлері

Мұндай жіктеу аудитория түсіне алатындай деңгей – ғылыми сауаттылық (scientific literacy), тек ақпарат емес, түсіндіру – public understanding of science (PUS) және science communication model (Bucchi) принциптеріне сүйенеді.

Ғылыми материалдардың сапасын қайта бағалау нәтижесінде зерттеу корпусындағы 50 медиамәтіннің ғылыми тереңдігі 1-диаграммада көрсетілгендей үш деңгейге бөлінді. Нәтижесінде 5 материал жоғары, 17 материал орташа, 28 материал төмен деңгейде деп жіктелді. Контенттер ғылыми мазмұнның толықтығы, дереккөздердің сапасы, ғылыми терминологияның қолданылуы және зерттеу контексінің берілуі критерийлері бойынша бағаланды. Зерттеу ғылыми жаңалықтардың едәуір бөлігі күрделі ғылыми процестерді түсіндіруге емес, оқиға туралы хабарлауға бағытталғанын анықтады.

Жоғары деңгейге енген 5 ғылым тақырыбындағы медиаконтенттің мазмұны толық: мұнда зерттеу процесі, әдістемесі, нәтижелері және олардың практикалық маңызы түсіндірілген. Барлығында баланс сақталған, сарапшылар пікірі бар немесе ғалымдардың өзі пікір білдірген. Мұндай материалдар ғылыми коммуникацияның классикалық моделіне жақын келеді. Онда аудиторияға тек ақпарат беріп қоймай, ғылыми түсінік қалыптастыруға ықпал еткен.

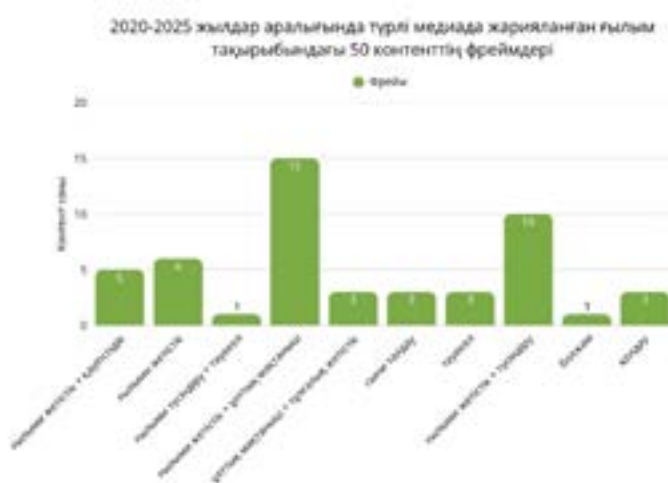
Ал орташа деңгейдегі 17 материалда ғылыми факт көбіне қысқаша түсіндіріледі, бірақ сыни көзқарас берілмеген, әдістемелік немесе теориялық негізі ашылмаған. Мәселен, селен алудың технологиясын ойлап тапқан ғалымнан қысқаша пікір алынады, бірақ оған баланс берілмейді. Бұған дейін қандай технология қолданылып келгені, оның ғылымдағы мазмұны ашып көрсетілмейді. Зерттеуге материал қарастырғанда ғалымның өзінен алынған мазмұнды сұхбат табылмады. Тек шағын пікірі қысқаша қосылып отырған. Сондай-ақ нейтралды позиция сақталмаған. Селен технологиясына қатысты барлық контент позитивті тонда жарияланған. «Ұлттық жетістік», «мақтаныш» фреймдері жиі қолданылады.

Төмен деңгейге жатқызылған 28 материалда ғылыми тереңдік айтарлықтай әлсіз екені анықталды. Бұл материалдарда ғылыми жаңалықтар көбіне ресми мәлімдеме немесе жаңалық форматында беріліп, ғылыми дәлел, зерттеу процесі немесе сараптамалық пікірлер қамтылмайды. Нәтижесінде ғылыми ақпарат публицистикалық немесе насихаттық сипатқа ауысып, оның мазмұны қарапайым аудитория үшін түсінікті болғанымен, ғылыми дәлдік пен контекст жоғалады. Мұндай тенденция қазақ медиасындағы ғылыми коммуникацияның әлі де институционалдық деңгейде қалыптаспағанын және ғылыми журналистиканың аналитикалық формалары жеткіліксіз дамығанын көрсетеді.

Фрейминг-талдау

Фрейминг-талдау Роберт Энтман ұсынған тәсіл негізінде жүргізілді. Материалдар 2-суретте көрсетілгендей бірнеше фрейм бойынша жіктелді. Талдау жасар алдында медиаконтенттерде ғылыми түсіндірудің аз екені болжанған. Бірақ ол негізгі нәтиженің 18,4%-ын қамтыды. (Сурет 2).

2-сурет. Ғылым тақырыбындағы контенттердің фреймдері

Фреймдік құрылымда «инновация» және «технологиялық даму» компоненттері де байқалғанымен, олардың үлесі жүйелі сипатқа ие болмады. Көп жағдайда инновация фреймі дербес емес, «ғылыми жетістік» немесе «ұлттық мақтаныш» фреймдерінің ішінде қосалқы элемент ретінде берілген. Сонымен бірге «қауіп/тәуекел» және «сын/проблема» фреймдерінің үлесі төмен болып шықты. Бұл медиада ғылыми тақырыптарды сыни тұрғыда талдау, балама пікірлерді ұсыну немесе ғылыми процестің шектеулерін көрсету тәжірибесінің әлсіз екенін байқатып отыр. Нәтижесінде медиада ғылыми дискурс көбіне біржақты, позитив сипатта қалыптасқан. Ғылыми жаңалықтар қоғамдық талқылау нысаны ретінде емес, дайын нәтиже кейпінде ұсынылып жатыр. Мұндай репрезентация ғылыми коммуникацияның сапасына әсер етеді, аудиторияның ғылымды толық әрі сыни тұрғыда қабылдау мүмкіндігін шектейді деген тұжырым жасалды.

Сыни дискурс талдау

Зерттеу кезінде Норман Фэйрклоу ұсынған сыни дискурс талдау әдісімен медиамәтіндердің тілдік және идеологиялық құрылымы талданды. Нақтырақ айтқанда, контенттердің нарратив құрылымы, тілдік құралдар (метафора, бағалау), идеологиялық астар, ғылыми және публицистикалық стильдің арақатынасы талданды. Төмендегі диаграммада ұсынылғандай, сыни дискурс талдау нәтижелері медиамәтіндердің тек ақпарат жеткізуші құрал емес, сонымен қатар белгілі бір бағалау позициясын қалыптастыратын дискурстық құрылым екені көрсетілді. Ал тілдік құралдар мен нарратив құрылымы арқылы ғылыми жаңалықтардың қалай интерпретацияланатыны анықталды. Осы тұрғыда жүргізілген тональдік талдау (позитив, негатив, нейтрал) медиадағы ғылыми дискурстың жалпы бағытын айқындауға мүмкіндік берді (Сурет 3).

3-диаграмма. Ғылым тақырыбындағы контенттерді тональдік талдау

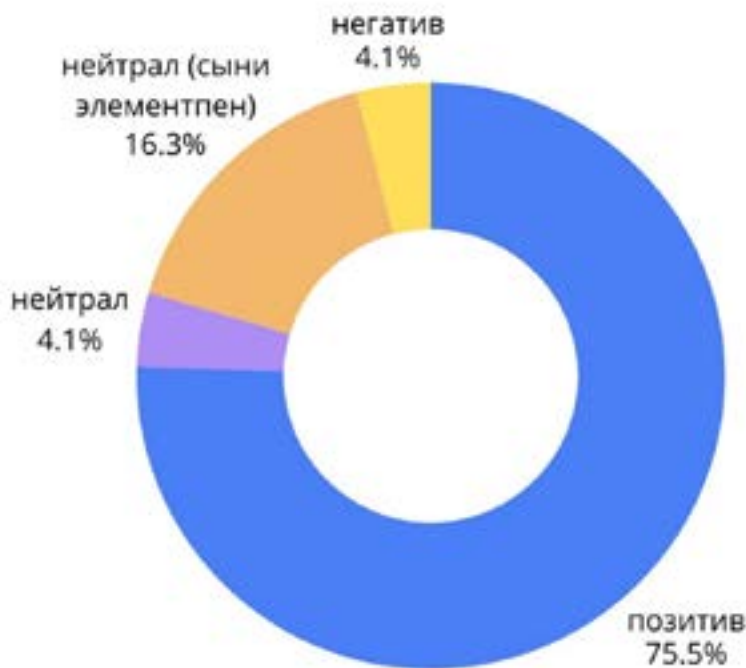

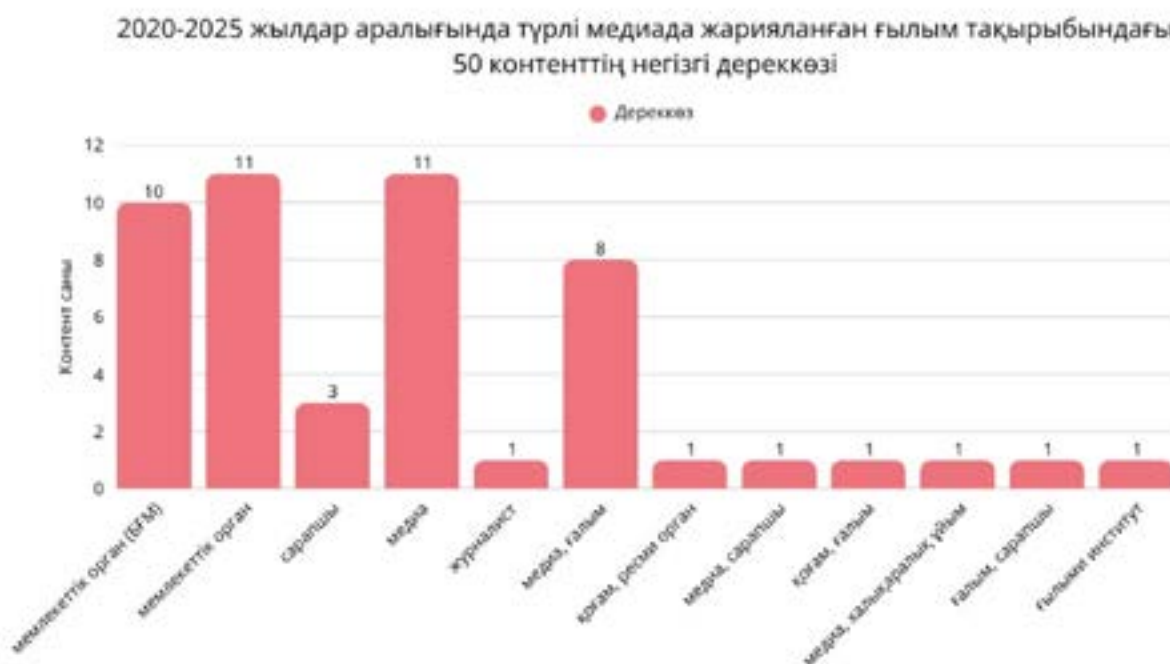
Диаграмма ғылыми жаңалықтардың басым бөлігі позитивті және нейтралды тонда ұсынылатынын көрсетіп тұр. Бұл қазақ медиасы ғылыми ақпаратты көбіне қолдаушы немесе бейтарап позицияда жеткізетінін байқатады.

Позитив тондағы материалдарда ғылыми жаңалықты сипаттайтын «жетістік», «серпіліс», «алғаш рет» деген сияқты сөздер жиі кездеседі. Мұндай сөздер жаңалықтың өзін ғана хабарламай, оған белгілі бір баға да береді. Нейтрал материалдарда баяндау біршама ақпараттық сипатта: ғылыми факт қысқа берілген, автор бағасы аз қосылған. Бірақ мұндай мәтіндерде зерттеудің мәнін ашатын түсіндірме немесе бастапқы дереккөз туралы мәлімет үнемі толық беріле бермейді. Сондықтан материал ғылыми жаңалықты хабарлағанымен, оның мәнін кеңірек түсінуге қажет контекст жетіспей қалады.

Сыни немесе негатив реңктегі материалдар саны көп емес. Оларда ғылыми жаңалықтың ықтимал қауіптері, күмән туғызатын тұстары немесе зерттеу барысындағы шектеулер көбірек жазылған. Мұндай жарияланымдардың ерекшелігі – ғылымды дайын әрі өзгермейтін нәтиже ретінде емес, талқылауға болатын сала ретінде көрсетуі. Алайда олардың жалпы контент ішіндегі үлесі төмен.

Дереккөздерге келгенде де осыған ұқсас жағдай байқалады. Материалдардың 20%-ында Білім және ғылым министрлігіне, 22%-ында басқа мемлекеттік органдарға, соның ішінде Ақорда мен Премьер-министрдің баспасөз қызметіне сілтеме жасалған. Яғни ғылыми жаңалық туралы ақпараттың едәуір бөлігі ресми мекемелер арқылы келген. Мұндай материалдарда ғылыми нәтиже мен ресми позиция қатар беріледі. Соның әсерінен ғылым туралы ақпараттың «жоғарыдан төменге» (top-down) тарайтын үлгісі басым түскенін байқаймыз. Мұнда жаңалықтың ғылыми мазмұнымен қатар оның мемлекеттік немесе имидждік қыры да алдыңғы орынға шығады (Сурет 4).

4-сурет. Контенттердің негізгі дереккөзі

Зерттеуге алынған 50 контенттің 22%-ында дереккөз ретінде тек медиа көрсетілген. Журналистер ақпаратты өзі жинақтап, өңдегенімен, ғылыми сараптама немесе маман пікірі жеткіліксіз болып қалған. Ал 16% материалда медиа мен ғалымның ақпараты қатар берілген. Бұл ғылыми коммуникацияның салыстырмалы түрде тиімді моделіне жақын келеді. Десе де, олардың үлесінің көп болмауы ғылым мен медиа арасындағы тұрақты кәсіби байланыстың әлсіз екенін аңғартады.

Эмпирикалық мәліметтерді сараптау кезінде ғалымдар, сарапшылар, қоғам және ғылыми институттардың медиада ең сирек көзге түсетін дереккөздер қатарында екені белгілі болды (олардың жиынтық үлесі 1%-дан аспайды). Бұл – ғылыми жаңалықтарға арналған материалдардың басым көпшілігінде зерттеу авторының төл пікірі немесе тиісті ғылыми ұйымның ресми түсіндірмесі мүлдем берілмейтінін байқататын елеулі көрсеткіш. Журналистер ақпаратты негізінен мемлекеттік орган өкілдерінің деректеріне сүйеніп таратады. Бұндай тәсілдің кері әсері сол – жаңалықтың өзі хабарланғанымен, ғылыми ізденістің методологиялық барысы, оның іргелі мәні мен зерттеушілердің өз нәтижелеріне берген ішкі бағасы назардан тыс қалады. Бұл тенденция отандық медиакеңістікте ғылыми коммуникацияның көбіне институционалдық-әкімшілік арналармен шектелетінін айғақтайды.

Қорытынды

Зерттеу қазақ медиасындағы ғылыми жаңалықтардың репрезентациясы ғылыми коммуникация моделіне қаншалықты сай келетінін анықтауға бағытталды. Жұмыс барысында ғылым тақырыбында жарияланған контенттердің бірқатар ортақ сипаты байқалды. Ең алдымен, материалдардың басым бөлігінде жаңалықтың негізгі мазмұны берілгенімен, зерттеудің ғылыми мәнін ашатын түсіндірме мен талдау жеткіліксіз. Ғылыми нәтиже көбіне дайын ақпарат ретінде ұсынылады. Ал оны жасаған ғалымның пікірі, зерттеудің ерекшелігі немесе ғылыми ортадағы бағасы, сыны материалда сирек көрінеді.

Бұл жағдай дереккөздерді талдағанымызда да байқалды. Зерттеу нысанына алынған 50 контенттің едәуір бөлігінде мемлекеттік мекемелердің мәліметтері пайдаланылған. Ал ғалымдар, сарапшылар мен ғылыми институттар тікелей ақпарат көзі ретінде шамамен 1% жағдайда ғана кездеседі. Демек, ғылыми жаңалық туралы ақпараттың қайдан алынатыны мен кімнің сөзіне сүйеніп берілуі қажет мәселесі редакциялар мен ғылыми коммуникация саясатын қалыптастырушылардың назарына алынуға тиіс.

Мұның маңызын QazVac туралы медиаконтенттерден байқауға болады. Пандемия кезінде отандық вакцинаның жасалуы мен жетістігі туралы ақпарат кең тарағанымен, медиада оның ғылыми қырын талдайтын, ғалымдардың пікірін қатар беретін немесе түрлі көзқарасты салыстыратын материалдар аз болды. Күнсұлу Закария бастаған зерттеушілер тобының жұмысы әлемдік ғылыми ортада жоғары бағаланғанымен, бұл жетістіктің отандық медиадағы талқылану деңгейі соған сай болмады. Бұл жағдай Бақдәулет Кенжеалиев жетекшілік еткен ғалымдар тобы ашқан селен өндіру технологиясы, Дос Сарбасов бастаған ғалымдар ашқан препарат туралы материалдарда да қайталанды. Осы мысалдар ғылыми жаңалықты жариялау мен оны қоғамға түсіндірудің бір нәрсе емес екенін көрсетеді.

Ғылым туралы ақпараттың мұндай сипатта берілуі ғылыми журналистиканың алдында тұрған мәселені де аңғартады. Жаңалықты хабарлау жеткіліксіз. Оның ғылыми мәнін ашу, ғалымның пікірін беру, нәтижеге қатысты түрлі сын-қисынды қатар көрсету

және қажет жағдайда шектеулерін түсіндіру де журналистің жұмысына енуі керек. Бұл ретте редакциялардың ғылыми орта өкілдерімен тұрақты байланыс орнатуы және ғылыми тақырыпты меңгерген қазақтілді медиамамандардың қалыптасуы маңызды болып отыр.

Авторлардың қосқан үлесі

Қабылғазина К. – зерттеу жұмысына жетекшілік етті, нысандарды анықтауға қатысты, мақаланы сыни тұрғыдан қарап, соңғы нұсқасын бекітті.

Қыдырханова А. – хат-хабар авторы, зерттеу жүргізді, мақаланың барлық бөлімін дайындады.

Дуйшекеева А. – халықаралық тәжірибеге қатысты материалдарды қарастырып, мақаланың ғылыми мазмұнын толықтыруға атсалысты.

Әдебиеттер тізімі

Aiger, M., Elboj, C., Lozano-Blasco, R. and Acero-Ferrero, M. (2026) 'Science communication in social media: Analysis of success on TikTok, Instagram, and YouTube across scientific disciplines', *Computers in Human Behavior*, 177, 108866. doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2025.108866>

Bostrom, R.P. and Heinen, J.S. (1977) 'MIS problems and failures: A socio-technical perspective. Part I: The causes', *MIS Quarterly*, 1(3), pp. 17–32. doi: <https://doi.org/10.2307/248710>

Bucchi, M. (2004) *Science in society: An introduction to social studies of science*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203299739>

Bucchi, M. and Trench, B. (eds) (2021) *Routledge handbook of public communication of science and technology*. 3rd edn. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9781003039242>

Burns, T.W., O'Connor, D.J. and Stocklmayer, S.M. (2003) 'Science communication: A contemporary definition', *Public Understanding of Science*, 12(2), pp. 183–202. doi: <https://doi.org/10.1177/09636625030122004>

Chan, H.-Y., Cheung, K.K.C. and Erduran, S. (2023) 'Science communication in the media and human mobility during the COVID-19 pandemic: A time series and content analysis', *Public Health*, 218, pp. 106–113. doi: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2023.03.001>

Entman, R.M. (1993) 'Framing: Toward clarification of a fractured paradigm', *Journal of Communication*, 43(4), pp. 51–58. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>

Fairclough, N. (1995) *Media discourse*. London: Edward Arnold.

Hall, S. (2021) 'The work of representation', in Prentki, T. and Abraham, N. (eds) *The applied theatre reader*. 2nd edn. London: Routledge, pp. 74–76.

He, M. (2017) 'The science communication in context of new media: The case of science journalism', *Journalism and Mass Communication*, 7(8), pp. 446–451. doi: <https://doi.org/10.17265/2160-6579/2017.08.002>

Kaplan, A.M. and Haenlein, M. (2010) 'Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media', *Business Horizons*, 53(1), pp. 59–68. doi: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>

Mingers, J. and Leydesdorff, L. (2015) 'A review of theory and practice in scientometrics', *European Journal of Operational Research*, 246(1), pp. 1–19. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2015.04.002>

van Wee, B. (2025) 'Communication between science, policy and the media: Lessons for researchers', *Urban Transitions*, 1, 100002. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ubtr.2025.100002>

Weiß, M., Gollwitzer, M. and Hewig, J. (2024) 'Social influence and external feedback control in humans', *F1000Research*, 12, 438. doi: <https://doi.org/10.12688/f1000research.133295.3>

Wind, Y. (1978) 'Issues and advances in segmentation research', *Journal of Marketing Research*, 15(3), pp. 317–337. doi: <https://doi.org/10.1177/002224377801500302>

Есенбекова, Ұ.М. (2020) 'Ғылыми жетістіктерді медиа арқылы насихаттау мен түсіндірудің ағартушылық парадигмасы', *Хабаршы. Журналистика сериясы*, 55(1), 76–85-бб. doi: <https://doi.org/10.26577/HJ.2020.v55.i1.08>

Есенбекова, Ұ.М. and Құтым, Б. (2020) 'Ғылыми коммуникацияның ақпарат дәуіріндегі ерекшеліктері', *Хабаршы. Журналистика сериясы*, 56(2), 114–122-бб. doi: <https://doi.org/10.26577/HJ.2020.v56.i2.11>

К. Кабылғазина¹, А. К. Кыдырханова*², А. Т. Дуйшекеева³

^{1,2}*Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан*

³*Кыргызский национальный университет имени Жусипа Баласагына, Бишкек, Кыргызстан*

Проблемы фреймирования научного контента в казахстанских медиа

Аннотация. Целью статьи было определить, как тема науки представлена в казахстанских СМИ, как происходит медийное освещение научных новостей и как это влияет на научную грамотность в обществе. Исследование проводилось с использованием методов критического дискурс-анализа, фрейминга и контент-анализа. В качестве эмпирического источника были выбраны 72 медиаматериала, опубликованных в независимых и государственных онлайн-изданиях в период с 2020 по 2025 год. В исследовании также учитывались языковые средства и нарративы научных новостей в медийном дискурсе, научный уровень текстов и сохранение баланса мнений в содержании.

В результате анализа было установлено, что доля государственных органов как основного источника контента по теме науки значительно выше. Более 75% медиатекстов представлены в позитивном тоне. Объяснение ученого, проводившего научное исследование, или его оценка в научном сообществе встречаются в материалах редко. Выявлено, что информация об альтернативных мнениях и возможных рисках научных новостей редко включается в текст. Это приводит к формированию одностороннего мнения о казахстанской науке, часто ограничивающегося рамками «национальной гордости» и «успеха».

Проведенное исследование стало основой для выявления важности пересмотра политики научной коммуникации в казахстанских СМИ. Оно также указало на необходимость укреплять связи между редакциями и научным сообществом, развивая направление по популяризации науки.

Ключевые слова: научная коммуникация, фрейминг, контент-анализ, научная журналистика, критический дискурс-анализ.

K. Kabylgazina¹, A. K. Kydyrkhanova*², A. T. Duishekeeva³

^{1,2}*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

³*Jusip Balasagyn Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan*

The framing of scientific content and issues of science popularization in Kazakhstani media

Abstract. The aim of this article was to determine how the topic of science is presented in the Kazakhstani media, how scientific news is covered by the media, and how this influences public scientific literacy. The study employed critical discourse analysis, framing, and content analysis. The empirical data consisted of 72 media items published in independent and state-owned online outlets between 2020 and 2025. The study also examined the linguistic devices and narratives used in science news, the scientific depth of the texts, and the balance of perspectives presented.

The analysis revealed that state bodies are the primary source of science-related content. More than 75% of the media texts convey a positive tone. Explanations from the scientists conducting the research or assessments from the broader scientific community appear rarely in the coverage. Information regarding alternative viewpoints and potential risks associated with scientific developments is seldom included. This fosters a one-sided perception of science in Kazakhstan, often confined to narratives of "national pride" and "success."

The study highlights the importance of revising science communication policies within Kazakhstani media. It also underscores the need to strengthen ties between newsrooms and the scientific community and to establish a professional approach to explaining science.

Keywords: science communication, framing, content analysis, science journalism, critical discourse analysis.

References

Aiger, M., Elboj, C., Lozano-Blasco, R. and Acero-Ferrero, M. (2026) 'Science communication in social media: Analysis of success on TikTok, Instagram, and YouTube across scientific disciplines', *Computers in Human Behavior*, 177, article 108866. doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2025.108866>

Bostrom, R.P. and Heinen, J.S. (1977) 'MIS problems and failures: A socio-technical perspective. Part I: The causes', *MIS Quarterly*, 1(3), pp. 17–32. doi: <https://doi.org/10.2307/248710>

Bucchi, M. (2004) *Science in society: An introduction to social studies of science*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203299739>

Bucchi, M. and Trench, B. (eds) (2021) *Routledge handbook of public communication of science and technology*. 3rd edn. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9781003039242>

Burns, T.W., O'Connor, D.J. and Stockmayer, S.M. (2003) 'Science communication: A contemporary definition', *Public Understanding of Science*, 12(2), pp. 183–202. doi: <https://doi.org/10.1177/09636625030122004>

Chan, H.-Y., Cheung, K.K.C. and Erduran, S. (2023) 'Science communication in the media and human mobility during the COVID-19 pandemic: A time series and content analysis', *Public Health*, 218, pp. 106–113. doi: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2023.03.001>

Entman, R.M. (1993) 'Framing: Toward clarification of a fractured paradigm', *Journal of Communication*, 43(4), pp. 51–58. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>

Fairclough, N. (1995) Media discourse. London: Edward Arnold.

Hall, S. (2021) 'The work of representation', in Prentki, T. and Abraham, N. (eds) The applied theatre reader. 2nd edn. London: Routledge, pp. 74–76.

He, M. (2017) 'The science communication in context of new media: The case of science journalism', Journalism and Mass Communication, 7(8), pp. 446–451. doi: <https://doi.org/10.17265/2160-6579/2017.08.002>

Kaplan, A.M. and Haenlein, M. (2010) 'Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media', Business Horizons, 53(1), pp. 59–68. doi: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>

Mingers, J. and Leydesdorff, L. (2015) 'A review of theory and practice in scientometrics', European Journal of Operational Research, 246(1), pp. 1–19. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2015.04.002>

van Wee, B. (2025) 'Communication between science, policy and the media: Lessons for researchers', Urban Transitions, 1, article 100002. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ubtr.2025.100002>

Weisenburger, P. (2025) '50 shades of hydrogen: A perspective on definitions in science and public communication', Energy Research & Social Science, 129, article 104346. doi: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.104346>

Weiß, M., Gollwitzer, M. and Hewig, J. (2024) 'Social influence and external feedback control in humans', F1000Research, 12, article 438. doi: <https://doi.org/10.12688/f1000research.133295.3>

Wind, Y. (1978) 'Issues and advances in segmentation research', Journal of Marketing Research, 15(3), pp. 317–337. doi: <https://doi.org/10.1177/002224377801500302>

Yesenbekova, U.M. (2020) 'Gylymi zhetistikterdi media arqyly nasikhattau men tusindirudin agartushylyq paradigmasy' [The educational paradigm of promoting and explaining scientific achievements through the media], Khabarshy. Zhurnalistika seriyasy, 55(1), pp. 76–85. doi: <https://doi.org/10.26577/HJ.2020.v55.i1.08> [in Kazakh].

Yesenbekova, U.M. and Kutym, B. (2020) 'Gylymi kommunikatsiyanyn aqparat dauirindegi erekshelekteri' [Features of scientific communication in the information age], Khabarshy. Zhurnalistika seriyasy, 56(2), pp. 114–122. doi: <https://doi.org/10.26577/HJ.2020.v56.i2.11> [in Kazakh].

Information about the authors:

Kabylgazina K. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Print and Electronic Media, Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

Kydyrkhanova A. – corresponding author, doctoral student, Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

Duishekeeva A. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Journalism Programme, Institute of Journalism and Communication, Jusup Balasagyn Kyrgyz National University, 547 Frunze Street, 720033, Bishkek, Kyrgyzstan.

Авторлар туралы мәлімет:

Қабылғазина К. – филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Журналистика факультетінің Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасының доценті, Әл-Фараби даңғылы 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

Қыдырханова А. – хат-хабарға жауапты автор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Журналистика факультетінің докторанты, Әл-Фараби даңғылы 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

Дүйшекеева А. – филология ғылымдарының кандидаты, Жүсіп Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті Журналистика және коммуникация институтының Журналистика бағдарламасының доценті, Фрунзе көшесі 547, 720033, Бішкек, Қырғызстан.

Сведения об авторах:

Кабылгазина К. – кандидат филологических наук, доцент кафедры печати и электронных СМИ факультета журналистики Казахского национального университета имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

Қыдырханова А. – автор-корреспондент, докторант факультета журналистики Казахского национального университета имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

Дуйшекеева А. – кандидат филологических наук, доцент программы журналистики Института журналистики и коммуникации Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына, ул. Фрунзе, 547, 720033, Бишкек, Кыргызстан.